

HRVATSKA HISTORIJA NA III KONGRESU HISTORIČARA JUGOSLAVIJE U LJUBLJANI (5.—7. XII 1961). Na trećem kongresu jugoslavenskih historičara, koji se održao u okviru proslave 20-godišnjice Ustanaka naroda Jugoslavije, teme su se glavnih referata odnosile na neka osnovna pitanja NOB-e 1941./a teme ostalih referata, osim toga, i na društvene i narodno-oslobodilačke pokrete naših naroda odnosno zemalja, od antičkih vremena do u XX stoljeće. U skladu s ovom tematikom, rad se kongresa odvijao u plenumu i u tri sekcije: 1. za razdoblje do XVIII st., 2. za XIX i XX st., 3. za razdoblje Narodne revolucije.

Hrvatska historiografija bila je na kongresu zastupana ovim referatima: N. Klaić, Seljačke bune u Hrvatskoj u XVI i XVII st. (objavljeno u proširenom obliku u Hist. pregledu VIII, 1962, br. 2); I. Karaman, Seljačka buna 1755. kao odraz socijalno-ekonomske krize u Hrvatskoj sredinom XVIII st. (odlomak iz rasprave objavljene u Radovima Filoz. fak., Odsjek za povijest 4, 1962, pod naslovom: Postanak i značenje privremenog urbara za Hrvatsku iz god. 1755); J. Šidak, Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848; I. Beuc, Značaj istarskih tabora u rješavanju hrvatskog i slovenskog nacionalnog pitanja u Istri (1870—1885); M. Gross, Hrvatska uoči aneksije (rezime rasprave objavljene u zborniku Historija XX veka 3, 1962).

RADOVI FILOZOFSKOG FAKULTETA, ODSJEK ZA POVIJEST 1—4, ZAGREB 1959—62. Odsjek za povijest Filoz. fakulteta u Zagrebu izdaje od 1959 svoje Radove u kojima objavljuje rasprave i manje priloge svojih članova, od asistenata do redovnih profesora. Od 1959 do 1962 izašla su četiri sveščića od po stotinu strana, s ovim sadržajem:

Sv. 1, 1959: G. Novak, Kada i kako je propala antička Isa. — N. Klaić, Paški falsifikati. — Lj. Kuntić, E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike u 60-tim godinama.

Sv. 2, 1959: M. Gross, Socijalna demokracija u Hrvatskoj i politika »novog kursa«. — Lj. Kuntić, O nekim osnovama za politiku hrvatskih građanskih stranaka

u XIX stoljeću. — N. Klaić, Odnos hrvatskog sabora prema Ferdinandu Habsburškom uoči mohačke bitke.

Sv. 3, 1960: J. Šidak, Poslanstvo hrvatskog sabora austrijskom parlamentu g. 1848. — N. Klaić, O razvitku feudalne rente u Hrvatskoj i Slavoniji u XV i XVI stoljeću. — I. Karaman, Komorski zemljišni posjed u Hrvatskoj i »jakobinac« Josip Kralj. — R. Lovrenčić, Ekonomska problematika u Supilovu »Novom listu« 1903—1905.

Sv. 4, 1962: M. Brandt, Poslanstvo evropskih Vandala kralju Gajzerihu i pitanje slavenske ekspanzije u Srednjoj Evropu. — N. Klaić, Što su kmetovi Vinodolskog zakona? — I. Karaman, Postanak i značenje privremenog urbara za Hrvatsku iz god. 1755.

HISTORIJSKI PRILOZI U »HISTORIJSKOM PREGLEDU« III—VII, 1957—1961.

Ovaj časopis, koji Savez historijskih društava FNRJ izdaje četvrtgodišnje kao »časopis za nastavu historije«, pokrenut je 1951 u Zagrebu pod naslovom: »Nastava historije u srednjoj školi«, ali je već 1952 njegovo izlaženje prekinuto. Obnovljen je 1954 pod današnjim imenom kada je redakcija prenesena u Beograd gdje je izlazio nešto duže od godine dana (1954/5, u svemu 5 brojeva). Tek otkada je redakcija opet prešla u Zagreb, HP izlazi redovito od 1957 do danas. Osim rubrike: »Nastava historije«, u kojoj se raspravljaju različita pitanja metodike, udžbenika i sl., časopis donosi »Članke i rasprave«, prikaze, »Dokumente« i »Kroniku«. Druga i četvrta rubrika ne ograničavaju se samo na priloge koji su u neposrednoj vezi s nastavom povijesti nego sadržavaju često originalne znanstvene radove, s novim rezultatima, i novu, dosada nepoznatu dokumentarnu građu. Po tim je priložima HP prerastao uži okvir jednog pedagoški usmjerenog časopisa i znatno se približio tipu jedne stručne revije. Opravdanost ove tvrdnje dokazuje popis priloga iz spomenutih dviju rubrika i nekih uvodnih članaka u posljednjih pet godina, koji slijedi:

God. III, 1957: J. Marjanović, Oktobarska revolucija i Narodna revolucija u Jugoslaviji. — F. Čulinović, Kako je odjeknula Oktobarska revolucija u jugoslavenskim zemljama. — Đ. Abadžijev, Nekoliko podataka o odjecima Oktobarske revolucije u Makedoniji. — A. Lainović, Francuska i Crna Gora u XIX vijeku. — F. Škerl, Nacističke deportacije Slovencev v letu 1941. — V. Antić, Neke značajke NO borbe u Hrvatskom Primorju. — D. Đ. Đorđević, Velikoškolska omladina u borbi protiv ličnog režima kralja Aleksandra Obrenovića 1899 godine. — I. Katardžiev, Podaci o socijalističkoj štampi u Makedoniji od pojave prvog lista do Balkanskih ratova. — N. Klaić, O protestantizmu u Hrvatskoj i Slavoniji. — M. Trbojević, Neki momenti iz borbe i razvoja KPH u okviru KPJ. — J. Kolaković, Problem općeg, posebnog i pojedinačnog u historiji.

Jedan memorijal o Crnoj Gori iz početka XIX v. (G. Stanojević) — Zalaganje Ljudevita Vukotinovića za napredak privrede u Hrvatskoj u vrijeme ilirizma. (M. Despot) — Bismarckov prijedlog za obnovu Trojecarskog saveza. (Ž.) — Neki ekonomski podaci u izvještajima francuskih konzula u Skadru polovinom XIX v. (A. Lainović).

God. IV, 1958: B. Đurđev, Srpska crkva pod turskom vlašću do 1557 godine. — F. Škerl, Specifičnost NO pokreta u Sloveniji 1941. godine. — J. Sidak, Bogumilstvo i heretička »crkva bosanska«. — N. Klaić, O historijskom značenju zrinsko-frankopanske urote. — F. Klopčič, Borba frakcija unutar KP u Sloveniji. — B. Krizman, Stvaranje jugoslavenske države. — B. Đurđev, Teoretske osnove periodizacije u istoriji i periodizaciji opšte historije.

Nekoliko dokumenata o postanku i razvoju prve gospodarsko-privredne izložbe u Zagrebu 1864. (M. Despot).

God. V, 1959: I. Katardžiev, Osnivanje prvih organizacija KPJ u Makedoniji 1919. godine. — J. Vidmar, Period legalnosti KPJ s naročitim osvrtom na revolucionarnu zbivanja u Hrvatskoj. — D. Vujović, Radničke i partiske organizacije u Crnoj Gori 1918—19 godine. — V. J. Đurić, Srpska srednjevekovna umetnost i Zapad. — M. Hadžijahić, O ulozi i značenju Bosanskog ustanka pod Husejin-kapetanom Gradaševićem. — B. Đurđev, Reč-dve o turskoj vlasti u Crnoj Gori u XVI i XVII veku. — V. Bogičević, Buna seljaka iz okolice Sarajeva g. 1682. — J. Ferluga, Kekavmen i njegovo delo kao istoriski izvor za prošlost

naših naroda. — J. Kolaković, Problemi oko periodizacije historije. — J. Ravlić, Ivan Kukuljević. — J. Sidak, Listopadska revolucija u Beču 1848. — V. Bogičević, Aneksija Bosne i Hercegovine i jugoslavensko pitanje.

Predavanje A. Korošca o postanku Jugoslavije. (B. Krizman) — Trumbičev »Dnevnik«. (D. Sepić) — Stjepan Radić 1918. (B. Krizman) — Četiri pisma A. Trumbića I. Krstelju 1919 (nastavlja se u god. VI). (B. Krizman)

God. VI, 1960: Đ. Kosanović, Privredni život slobodnog teritorija u toku Narodne revolucije. — Lj. Aleksić, Tajna konvencija iz 1881. kao okvir austrofilске politike kralja Milana. — N. Klaić, T. zv. »pacta conventa« ili tobožnji ugovor između plemstva 12-tero plemena i kralja Kolomana 1102. — B. Grafenauer, Povodom drugog sveska »Historije naroda Jugoslavije«. — J. Sidak, Austroslavizam i Slavenški kongres 1848. — D. Sepić, Stvaranje organizacije Ujedinjenih naroda. — F. Škerl, Kako su talijanski fašisti htjeli uništiti slovenski narod.

Kukuljevićev govor (na prvoj skupštini Društva za povjestnicu jugoslavensku 1850. (H. Matković) — Zapisnici jugoslavenske emigrantske vlade I—IV (nastavak u god. VII). (B. Krizman)

God. VII, 1961: M. Haramija, O sistemu ustaškog i okupatorskog terora u Hrvatskoj. — J. Sidak, Značenje Rakovice u austrijskoj politici 1871. — F. Zwitter — J. Sidak — V. Bogdanov, Nacionalni problemi u Habsburškoj monarhiji. — M. Haramija, Zločini i protuvjerske mjere u Zagrebu u toku II svjetskog rata. — M. Valentić, Konceptcija Garašaninova »Načertanija« (1844). — D. Sepić, Povodom knjige »Londonski ugovor« M. Marjanovića. — D. Bulatović, Stvaranje i delatnost Narodno-oslobodilačkog odbora za Crnu Goru i Boku. — J. Kolaković, Rana Marxova shvaćanja o čovjeku i historiji. — J. Sidak, Češki narodni pokret 1848/9. — K. Milutinović, Vojvodina i stvaranje Jugoslavije. — I. Kampuš, Andrija Jamometić — borac protiv papine svemoći.

JUGOSLAVICA V LITERARNIM ARHIVU NARODNIHO MUSEA V PRAZE.

Pod br. 1 zbirke »Inventari i katalogi« spomenutog arhiva, F. Bat'ha je 1957 objavio vrlo pregledno uređen popis korespondencije i rukopisa jugoslavenskih autora pohranjenih u tom arhivu. U pregovoru,

pisanom češki, srpskohrvatski i slovenski, Bat'ha konstatira da je taj dragocjen i obilat materijal »dosada ostao skoro potpuno nezapažen od istraživača« i da potječe iz razdoblja 1791—1951, a osobito iz vremena poslije 1848. U svemu se radi o 5247 pisama i 66 rukopisa: pisma nisu upućena samo češkim adresatima nego i nekim stranim slavistima, kojih se ostavština ili korespondencija nalazi u praškom Lit. arhivu (V. A. Francev, A. Muka, M. Murko, W. A. Maciejowski, Br. Grabowski, Louis Leger).

U 686 brojeva poredana su alfabetičkim redom imena autora i uz njih imena adresata i broj sačuvanih pisama, s oznakom godina, ili naslov odnosno sadržaj rukopisa. Zatim slijede bilješke za neke podatke, ponajviše o publiciranoj građi, i na kraju indeks adresata, iz kojega se vidi da je najviše pisama upućeno J. Legu, J. Holečku, K. Kadlecu, J. Polívki, J. Karáseku, M. Murku, J. Jirečku, P. J. Šafaříku, A. Muki, V. Hanki, Br. Grabowskom, J. V. Friču i nekim drugim, dakle ponajviše slavistima.

Građa je, prije svega, značajno svjedočanstvo neobično živih književnih i kulturnih veza, ali sadržava i stanovit broj dokumenata važnih za poznavanje političkih ličnosti kao što su: Strossmayer (49 pisama, od toga 30 upućenih 1862—88 Legeru), Rački (71, od toga 18 Legeru), Kvaternik (20, 1864—66, J. V. Friču), Kukuljević (19, od toga, 17 Šafaříku, 1852—58), Stj. Radić (18), Ante Starčević (2 pisma G. Eimu, od kojih je jedno, iz 1885, publicirao M. Ratković, Croatica iz praških arhiva, Građa za povijest knjiž. hrv. XIII, 1938), David Starčević (8, od toga 7 Eimu, 1885—94), Vj. Spinčić (29, 1888—1907), J. Dobrila (6, 1870—79), A. T. Brlić (8, 1845—64), St. Novaković (10), V. Karadžić (18), I. Hribar (62), J. Bleiweis (18, 1854—81), i dr. Od znanstvenih radnika, koji dolaze u obzir za historičare, treba na prvom mjestu spomenuti V. Bogišića s više od 100 pisama, od kojih je najviše upućeno poznatom pravnom historičaru Kadlecu, zatim Jagića s 380 pisama, od kojih je 47 upućeno L. Niederleu, Smičiklasi (34), M. Mesića (48, od toga J. Jirečku 22, 1852—74), Vl. Mažuranića (48, od toga 27 Kadlecu), F. Bulića (13), G. Manojlovića (12), M. Kostrenčića (20) i dr. Nema sumnje da i među pismima nekih književnika i filologa ima vrijednih podataka za historičara.

Među rukopisima nalaze se: autobiografije St. Stratimirovića, Stj. Radića i Vl.

Mažuranića, neki politički tekstovi L. Vojnovića, prikaz »Prilika u slovenskim zemljama za rata« od I. Laha, dva njemački pisana članka St. Stanojevića, članak Stj. Radića: »Vrhunac mađarske nesavjesnosti prema Hrvatima« (1903), članak D. Lapčevića: Privredni osnovi« jedinstva Južnij Slovenaca« (sic!) i dr.

Ovaj katalog nije mogao iscrpiti svu građu koja potječe od jugoslavenskih korespondenata a čuva se na različitim mjestima u Pragu. U predgovoru se, među ostalim, upozorava da se među adresatima ne nalaze S. Kapper, A. Černý, L. Kuba i dr., koji su imali vrlo tijesnih veza s našim ljudima i čije se ostavštine tada još nisu nalazile u Lit. arhivu. Najzad je 1960 predao Državnom arhivu svoju bogatu prepisku s našim političarima iz generacije napredne omladine od 1895 i F. Hlaváček, urednik njezina prvog organa »Hrvatska misao« (1897; usp. Enc. Jug. IV, str. 20). Među korespondentima najbrojnije su zastupana imena: N. Fuggera (102), V. Vildera (74), Sv. Pribičevića (63), Stj. Radića (38), I. Šajkovića (36) i Sv. Korporića (10).

J. Š.

OKO »DUBROVAČKOG MONTESQUIEUA«

Pišući o jozefinizmu kod Hrvata u Enciklopediji Jugoslavije IV, 1960, napisao sam na str. 550 i ovo: »Izvan Dubrovnika, u Švicarskoj, izašla je 1770 i kritika njegova političkog uređenja. Nepoznati autor spisa *Des intérêts et des devoirs d'un republicain*, prevedenog s talijanskog, dosad nepoznatog izdanja — koje je i samo bilo prijevod s hrvatskog jezika — obara se na »ligarhijsku vladavinu dubrovačke vlastele i zalaže se za njihovo izjednačenje s pučanima, iako političku vlast došuduje samo imućnim građanima kao izbornoj aristokraciji. Teoretsku podlogu za svoja shvaćanja preuzeo je od Montesquieua, zbog čega je i prozvan »dubrovačkim Montesquieuom'«. U literaturi naveo sam članak Vlad. Caldarevića, O jednoj zagonetnoj dubrovačkoj knjizi, »Dubrovnik« II, 1956, str. 69—77, u kojem je ovo mišljenje o dubrovačkom porijeklu spomenute knjige opširnije izloženo.

Premda je Caldarević poznavao i protivno mišljenje, tj. da knjigu nije napisao neki nepoznati Dubrovčanin nego švicarski historičar Paul Henri Mallet (1730—1807),

koji je svoju anonimnu kritiku ženevskih prilika zaodjeo u tobožnje dubrovačko ruho, ipak je ovo mišljenje označio samo kao smionu hipotezu. »Dubrovački autor je — kaže on (74) — po mojem mišljenju u svakom slučaju morao postojati, bilo kao neposredni sastavljač djela, bilo kao Stratikov informator i inspirator. Po tome Giandomenico Stratico ostaje kao glavna i jedina poznata ličnost.« Međutim, ovo svoje mišljenje da je upravo Zadraniin Stratico, koji je neko vrijeme bio profesor na pizanskom sveučilištu, preveo spis na talijanski jezik, a »možda i popunio, te dao u štampu« (77), nije Caldarević uspio potkrijepiti ni jednim pouzdanim dokazom.

Na autorstvo Malleta upozorio je još 1953 ž. *Muljačić*, Istraga protiv jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku, Anali Hist. instituta JAZU u Dubrovniku II, iako je taj podatak iz druge ruke ovom prilikom samo notirao (241³¹), vjerujući tada i sam u dubrovačko porijeklo spisa. »Ovaj, dubrovački Montesquieu — pisao je — inteligentno je istakao, da jaz, koji postoji između vlastele, koja drži vlast, i građanstva, koje se sve više bogati, ne može trajati beskonačno.« Ali je *Muljačić* uskoro zatim, 1956, objavio u Zborniku radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu III, 1955, str. 183—192, prilog pod naslovom: »Tko je, dubrovački Montesquieu?«, i u njemu nesumnjivo dokazao da spis nije dubrovačkog porijekla i da mu je autorom dista Mallet. Pišući u Enc. Jug. o tom spisu, sasvim sam smetnuo s uma ovaj *Muljačić*ev temeljiti obračun s hipotezom, koju je 1902. prvi iznio I. *Stojanović*, Dubrovačka književnost, pa smatram svojom dužnošću da taj nehotični propust ovdje nadoknadim.

Muljačić, prije svega, konstatira da se u vanjskoj literaturi, s rijetkim izuzecima, pripisuje ovo djelo Malletu, iako ne uvijek s istom odlučnošću, već od J. S. *Erscha*, Supplément à la France littéraire de 1771—96. Dokazao je, nadalje, da »u par najvećih talijanskih knjižnica nije bilo moguće naći talijansko, tobožnje prvo izdanje, a ni podataka, da je ono postojalo...« (184). Najzad, dao je dovoljno uvjerljivih dokaza da je pisac »ipak načino izvjesne griješke, koje Dubrovčanin, pa bio on i dugo vremena izvan rodnoa grada, ne bi nikada mogao učiniti« (183/4).

Prema tome, »dubrovačkog Montesquieua« nije bilo.

Jaroslav Sidak

J. LUETIĆ, O POMORSTVU DUBROVAČKE REPUBLIKE U XVIII STOLJECU. Pomorski muzej JAZU u Dubrovniku. Građa za pomorsku povijest Dubrovnika 2, 1959.

Vrlo je korisno što je Pomorski muzej u Dubrovniku pokrenuo ovakovu ediciju jer je pomorstvo u Dubrovačkoj republici bilo glavni ekonomski stup a vrlo je slabo proučeno, pa ono treba dobro ispitati i obraditi kako bismo tačno upoznali kretanje razvitka i opadanja pomorstva, razloge tome i kako je pomorstvo utjecalo na Republiku (u svim pravcima) i obratno. Osim toga bi trebalo proučiti pojedine brodovlasnike baš s te strane, kao što su Miho Pracat, Vice Stjepović Skočibuha i dr., kako bi nam postala jasna njihova uloga u Republici, zatim gledanje vlastele na pomorstvo i kako je ovo gledalo na nju, kao i sve ono što moramo znati o dubrovačkom pomorstvu da bismo stekli pravu sliku prilika u Republici u različitim razdobljima.

Kao prva knjiga ove *Grade* izašla je knjiga pod naslovom *Pomorac i diplomat I. Kaznačić, s osvrtom na dubrovačko pomorstvo 18. i poč. 19. st.* (1954), u kojoj je direktor J. Luetić objasnio pored pomorskih i čisto kulturne strane, tako da je edicija, s obzirom na naučnu stranu, postavljena na znanstvenu osnovu zato što nije jednostavno stručna i što se osniva samo na dokumentima i sličnim izvorima (usp. HZ VIII, 1955, 217).

Drugi svezak, koji sam u naslovu naveo, govori u uvodu o pomorcima i o trgovačkim brodovima Dubrovačke republike koji su plovili izvan Jadranskog mora. Dubrovnik je oko polovine XVIII st. imao oko 110 brodova velike nosivosti, dok je kopnena trgovina dosta oslabila jer su različita mjesta u Dalmaciji vršila posredničku ulogu između zaleđa i primorja. U drugoj polovici XVIII st. nanosio je mnogo neugodnosti Dubrovniku francuski konzul André Le Maire. Svoje Dubrovniku je pomogao u toj situaciji Josip Ruđer Bošković. S druge strane, pisac iznosi djelovanje ruskih brodova u Sredozemnom moru i ulogu admirala grofa Alekseja Orlova. Francuzi su i dalje smetali Dubrovniku; oni su mu zadavali i financijskih udaraca. Francuzi su naposljetku 1808. Dubrovnik izbrisali kao slobodnu republiku.

Dalje pisac govori o brodovima, brodogradnji, o tipovima brodova: pulaka, nava, pink, tartana, feluka i dr. i donosi *popis*

dubrovačkih trgovačkih brodova; zatim je govor o brodskim posadama: zapovjedniku, brodskom pisaru, vođi palube, nekim drugima i mornarima. Poslije toga donosi popis pomoraca i iza njih godinu kad se spominju (po mjestima, krajevima: Dubrovnik, Pelješac, Cavtat, Konavle, Župa, Ston, Rijeka Dubrovačka, Lapad, Šipan, Orašac, Zaton, Trsteno, Koločep, Mljet, Lastovo, Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Hrvatsko primorje, Istra i inozemstvo). Prema Luetiću je sredinom XVIII st. plovilo na dubrovačkim trgovačkim brodovima izvan Jadrana oko 2.000 pomoraca. Dalje pisac iznosi brodovlasnike-karatiste; dolazak trgovaca i putnika u Dubrovnik koji su bili podložni kontumaciji 1759, 1760 i 1761; plovidbene zadatke, osiguranje, gusarenje, havarije, pomorske konzulate, pomorski sud, zdravstvenu službu, brodske isprave.

Na kraju knjige su *prilozi* (139—184), od početka XVIII st. do 1763, tj. dokumenti iz Državnog arhiva u Dubrovniku.

Knjiga je opskrbljena indeksom imena, stvari i pojmova i na kraju su *reprodukcije* Dubrovnika iz XVIII st., neki njegovi ljudi, neki brodovi, brodske apoteke i sl.

Općenito se može reći da je Luetić zacrtao vrijednu brazdu u proučavanju dubrovačkog pomorstva, najaktivnije stavke ekonomskog napretka Dubrovnika, upotrijebio svu važniju literaturu i pronašao vrijedne izvore za tu granu njegove prirede.

Knjiga je tiskana na finom papiru i odlično opremljena. Jednom riječi — »Građa za pomorsku povijest Dubrovnika« opravdala je razlog postojanja.

J. Ravlić

CVITO FISKOVIĆ, ZADARSKI SREDOVJEČNI MAJSTORI, Split 1959

Da bismo shvatili vrijednost ove Fiskovićeve studije, dobro je porediti je s djelom talijanskog historičara Antonia Teje o istoj temi, objavljenim u Zadru 1942. pod naslovom: »Aspetti della vita economica di Zara del 1289 al 1409, III. L'esercizio della arti e mestieri.

Teja je radio na osnovu arhivske građe iz zadarskoga Državnog arhiva, koristeći se registrima zadarskih bilježnika od 1289 do 1409. Podatke iz tih registara sistematizirao je u pet poglavlja. U uvodnom je

poglavlju (I) općenito prikazao *razvitak obrta* u to vrijeme u Zadru, razmotrivši i osnovne elemente u odnosu između majstora, njihovih pomoćnika i naučnika, kao i između obrtnika i naručitelja. Zatim je u slijedećem (II) poglavlju zasebno obradio ugovore o primanju *naučnika*, dužnosti naučnika prema majstorima i obaveze majstora prema njima, garancije za ispunjenje ugovora i napokon običaje prilikom završetka naukovanja, kada je majstor često bio dužan nagraditi naučnika ne samo novcem nego i odijelom pa i alatom svoje struke. Zasebno je Teja razmotrio uvjete rada *pomoćnika* (III) a zatim *majstora* (IV). U svakom je poglavlju upozorio na specifičnost pojedinih obrta. Obradio je također (V) *obrtnička udruženja i bratovštine*. Na kraju je dodao tumačenje tadašnjeg novca i promjene njegove vrijednosti od početka XIV do kraja XV st., a u 2. dodatku je iznio nekoliko primjera različitih ugovora.

U uvodnom poglavlju (str. 11—12) Teja se ukratko osvrnuo i na *narodnost* zadarskih obrtnika u to doba, istaknuvši da je sve do XV st. obrtništvo Zadra gotovo isključivo slavensko i da je sve do sredine toga stoljeća bilo malo pridošlica s druge obale Jadrana. Tek od oko g. 1360 ponešto se mijenja taj odnos nakon intenzivnijeg useljavanja obrtnika iz različitih talijanskih gradova.

Fisković je, naprotiv, u svojoj studiji glavnu pažnju obratio upravo *istraživanju imena i etničkog porijekla* zadarskih srednjovjekovnih majstora, a zahvatio je šire razdoblje od Teje, tj. ne samo od 1289 do 1409, nego od XII do XVI stoljeća. U četiri poglavlja Fisković je obradio zasebno: *raditelje i kipare, rezbare, slikare, zlatare*. U poglavlju o zlatarima dodao je podatke o kovačima i izrađivačima hladnog oružja.

Služeći se dobrim dijelom istom arhivskom građom koju je iskoristio i Teja, Fisković je upozorio na *golemo mnoštvo imena naših ljudi*, obrtnika gore navedenih struka, koji se spominju u tim i ostalim dokumentima ne samo do 1360 nego i u toku slijedeća dva stoljeća. Pored toga, Fisković se nije zadržao na arhivskoj građi nego je svojim iskusnim poznavajući

njem samih građevina, klesarija, rezbarija, slika i zlatarskih djela, što su preostala iz onih vremena, nastojao *povezati pisane izvore sa sačuvanim djelima*. To mu je često izvrsno uspjelo, no u mnogim slučajevima vrijeme je uništilo spomenike ili se nije moglo naći dovoljno pouzdanih dokaza da neko djelo valja pripisati određenom majstoru. Fisković se nije htio upuštati u nagađanja, nego je radije nagovijestio da će daljim istraživanjem arhivske građe zacijelo uspjeti naći novih podataka koji će pridonijeti da se upotpuni slika koju je on mogao pružiti na osnovu proučenih arhivalija.

Ta je slika bogata zanimljivim detaljima o djelovanju domaćih majstora s pretežno slavenskim imenima, o njihovim putovanjima u susjedne krajeve, o udjelu pridošlica i stranih majstora u obrtu tadašnjeg Zadra. U radionicama zadarskih obrtnika odgajali su se naučnici i pomoćnici ne samo iz zadarske okolice nego i iz naših udaljenijih krajeva.

Analiza etničkog sastava obrtništva u Zadru razjašnjava one *lokalne značajke i sjevernjačke utjecaje* u njihovim djelima na koje su upozoravali neki historičari umjetnosti na osnovu stilskog proučavanja samih spomenika. Fisković s pravom ističe da je dosada bio nepravilno ocijenjen udio slavenskog stanovništva Zadra u stvaranju različitih djela likovnih umjetnosti Srednjeg vijeka ne samo u Zadru nego i drugim mjestima Dalmacije. Fiskovićevo istraživanje pokazala su mnogostruku povezanost Zadra s ostalim dalmatinskim gradovima u Srednjem vijeku. Premda su u Zadar dolazili i strani umjetnici, osobito s Apeninskog poluotoka, odlazili su i Zadrani često u tuđinu, pa su tako svojim radovima u neku ruku uzvraćali za ono što su stranci dali Dalmaciji.

Tekst Fiskovićeve studije vrlo je sažet, a tako krcat podacima, da bi ovdje u prikazu njegova djela zalaženje u pojedinosti sadržaja zahtijevalo da se osvrnemo gotovo na svaku od 130 stranica bogatih novim saznanjima. Napose su u bilješka-ma na daljih sedamdesetak stranica pored literature citirani mnogobrojni izvaci iz izvora, a 17 ilustracija u dodatku pri-

kazuje među ostalim neke od najvažnijih spomenika kojima je Fisković utvrdio autore. Nakon francuskog résuméa nalazimo bibliografiju Fiskovićevo historijsko-umjetničko djelovanje od 1932—1958. u čast 25-godišnjice rada toga veoma zasluženog konzervatora i znanstvenog radnika.

Nova saznanja, koja je Fisković iznio u ovom svom jubilarnom djelu o zadarskim majstorima, dana su u tako zbijenom obliku, da bi ih autor bio mogao razraditi u čitavom nizu ovećih zasebnih studija, no upravo u toj cjelini Fisković je dao majstorski konciznu dokumentaciju o značenju rada tih srednjovjekovnih majstora Zadra u samom Zadru i u okviru umjetnosti čitavoga dalmatinskog i susjednog područja na kojem su djelovali. Fisković je to mogao učiniti upravo na osnovu svoga dugogodišnjeg predanog i sustavnog rada na proučavanju dalmatinskih spomenika i arhivskih izvora o njima. Stoga je Fiskovićevo radnja kako sama po sebi tako i po svim predradnjama zaista u punoj mjeri zaslužila nagradu koja joj je podijeljena.

I. Bach

STUDIEN ZUR ALTEREN GESCHICHTE OSTEUROPAS II, GRAZ — KÖLN 1959.

Prvi svezak ovih Studija (1956), ukoliko se on po svojim prilozima odnosi na našu povijest, povoljno je u ovom časopisu ocijenila N. Klaić (HZ XI—XII, 1958-59, str. 304—307). Taj je svezak, stvari Band II izdanja »Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas«, koje je pokrenuo Institut für osteuropäische Geschichte und Südostforschung na bečkom sveučilištu, posvećen 60-godišnjici prof. dra H. F. Schmidta, zaslužnog predstojnika toga instituta.

Drugi svezak Studija, a treći »Wiener Archiv«-a, izašao je ponovo kao zbornik, kojim je ovaj put trebalo da se proslavi 50 godina od dana kada je K. Jireček osnovao »Seminar für osteuropäische Geschichte« (1907), pretvoren 1956 u institut. Postanak ove ustanove i njezin razvoj do ljeta 1918 instruktivno je prikazan na odabranim aktima i registima u prilogu Thorvi Eckhardt, Zur Geschichte des Seminars für osteuropäische Geschichte der

Universität Wien im ersten Jahrzehnt seines Bestandes 1907—1918. Značenje pak ove ustanove u okviru austrijske historiografije postaje potpuno razumljivo kada se upozna čitavo nasljeđe s kojim ta historiografija danas u proučavanju tzv. evropskog Istoka raspolaze. O tome obavještava čitaoca sam prof. *Schmid* u uvodnom članku: Zum Geleit. Fünfzig Jahre historische Ostforschung in Oesterreich, odajući među ostalim priznanje Šišićevu »Priručniku izvora hrvatske povijesti« i zbirci F. Kosa: »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku«.

Od ostalih osam priloga odnose se na povijest jugoslavenskih naroda dva: »Die serbische diplomatische Minuskel« od G. Čremošnika, koji više nije dočekaio izlazak ovoga svoga posljednjeg rada, i »Das älteste Gerichts- und Stadtbuch von Krainburg (Kranj) 1517—1520« od J. Žontara.

Čremošnikova rasprava zavređuje posebnu pažnju jer rješava — zacijelo definitivno — pitanje postanka i razvoja »srpske diplomatske minuskule«, kako je pismo ćirilskih isprava od kraja XII—XV st. nazvao sam autor. Ilustrirajući svoja izlaganja najznačajnijim primjerima iz srpske i bosanske kancelarije, on prati razvoj toga pisma u pojedinim etapama i na promjenama u obliku nekih slova, od prve pojave produženog A na potpisima Stefana Nemanje i njegova brata Miroslava 1186 do ugovora kralja Milutina s Dubrovnikom iz 1302, u kojoj su *bitne* osobine ove minuskule dobile svoj završni oblik. Protivno V. Mošinu (ocjena Čremošnikovih »Bosanskih i humskih povelja srednjeg vijeka« I u HZ II, 1949, 315—321), Čremošnik je uvjerljivo dokazao da porijeklo toga pisma ne valja tražiti u dubrovačkoj kancelariji (str. 111) nego na srpskom dvoru, odakle se ono proširilo, gotovo istodobno, u Dubrovnik i Bosnu, a tek poslije smrti Stefana Dušana 1355 i u Albaniju (o njegovu utjecaju na bugarsku ćirilicu ne može se zbog oskudice isprava ništa pouzdanog reći, iako »se čini da je i Bugarska ovo pismo preuzela, ali ga jako prestilizirala«; 114). Počeci diplomatske minuskule padaju, doduše, u Bosni u doba Matije Ninoslava, ali se zatim, u ispravama XIV st., opet pojavljuje starija majuskula, koja privremeno uzmiče pred diplomatskom minuskulom oko 1376 kada Tvrtko I poziva na svoj dvor srpskog lototeta Vlodoja, a definitivno za Stefana Tomaša u sredini XV stoljeća. Čremošnik

utvrđuje kao najvažniju činjenicu da je diplomatska minuskula iz kraja bosanske neavisnosti takvo »kancelarijsko pismo koje se u Bosni samo od sebe regeneriralo« (113). Uza sve to što je srpska crkva, protivno dvorskoj kancelariji, dosljedno ustrajala uz majuskulu, a diplomatska se minuskula održala u Bosni i za turske vlasti, Čremošnik suprotstavlja hipotezi o »bosančici«, kao posebnom ćirilskom pismu, s pravom činjenicu o tek »vrlo malo stiliziranoj« srpskoj diplomatskoj minuskuli u Bosni (str. 113).

Ova, u mnogom pogledu interesantna rasprava, izaći će doskora u 12. broju zagrebačkog »Slova«, u obliku koji joj je dao sam autor i koji se ponešto razlikuje od oblika njemačkog prijevoda.

Jaroslav Sidak

SŁOWNIK STAROŻYTNOŚCI SŁOWIAŃSKICH I/1, A—B. Wrocław — Warszawa — Kraków 1961.

Ideja da se pokrene jedna enciklopedija slavenskih starina, tj. slavenske arheologije i povijesti u ranom Srednjem vijeku (do XII st.), pojavila se u poljskim znanstvenim krugovima već prije posljednjega svjetskog rata. Tada je čak ugledao svijetlo i pokusni arak, u kojemu je slavensku arheologiju kod nas zastupao Ćiro Truhelka. Ta je ideja ponovo oživjela poslije rata, kad su T. Lehr-Splawiński i Z. Wojciechowski 1949 izradili projekt, prema kojemu bi cijeli pothvat trebalo da se ograniči isključivo na poljske suradnike. Pomoć iz drugih slavenskih zemalja zamišljena je u obliku konzultacija: kod nas su tu dužnost preuzeli M. Kos, N. Klaić i S. Cirković. Tek 1958 izašao je »Zeszyt dyskusyjny Słownika«, a 1961 i prvi svezak toga »rječnika« koji je u stvari, kako podnaslov kaže, »encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych« do početka XIII stoljeća. Djelo izdaje Komitet słowianoznawstwa Polskiej Akademii nauk, a urednici su poznati historičari Władysław Kowalenko i Gerard Labuda i slavist Lehr-Splawiński.

Dojam, koji prvi svezak ostavlja, u cjelini je dobar, iako se sistem konzultacija — barem što se Južnih Slavena tiče — nije još, očigledno, primijenio kako treba. Redakcija će ubuduće morati svakako više voditi računa o primjedbama koje putem konzultacije dobiva.

Da se u tom pogledu postupalo s više pažnje, ne bi se zacijelo potkrale griješke koje su ponekad dosta osjetljive. Evo nekoliko primjera s našeg područja!

Premda su toponimi *Bribir* posvećena čak dva (!) članka, u kojima se govori gotovo isto, vinodolski se Bribir uopće ne spominje. Čini se da je taj propust u vezi s pogrešnom identifikacijom obaju Bribira u djelu B. D. Grekova o Vinodolskom zakonu. — Još uvijek se ovdje podržava zastarjelo mišljenje o plemenu *Braničevaca*, između Dunava, Morave i Mlave, iako je već K. Jireček konstatirao da toga plemena nije bilo i da se podaci koji se dovode s njime u vezu odnose na pleme Obodrita (možda Bodrića) na području današnje Vojvodine, sjeverno od Dunava. — U literaturi o knezu *Borni* spominje se članak Sv. M. Prvanovića, Ko je bio hrvatski knez Borna, Rad JAZU 311, 1957, o kojemu je N. Klaić dala poraznu kritiku u HZ X, 1957, 258—259. Radi se o jednom diletantskom pokušaju, koji su odbile da prime redakcije IG u Beogradu, ZČ u Ljubljani i HZ u Zagrebu. Ova činjenica, dakako, nije mogla biti poznata javnosti, ali je trebalo svakako uzeti u obzir spomenutu ocjenu. — U članku o knezu *Branimiru* tvrdi se, bez ikakve podloge u izvorima, da je on na carigradskom saboru 880 zatražio od cara Vasilija I napuštanje crkvene jurisdikcije u dalmatinskoj Hrvatskoj, a poznati danak Venecije za slobodnu plovidbu duž naše obale pogrešno je nazvan *solidus census* (mj. *solitus* = uobičajeni).

Pojavi *bogumilstva* obraćena je naročita pažnja (str. 136—138), ali njezin prikaz odražava nedovoljno poznavanje literature (o izvorima da i ne govorimo!). Izneđačuje već natuknica Bogomil, kod koje se čitalac upućuje na: »Bogomilcy« i »Jeremiasz pop«. Prvo ime, u tom obliku, izvorna građa ne poznaje (upotrebljava ga poneki noviji pisac!), a mišljenje da je pop Jeremija ruskih izvora identičan s Bogumilom odavna je odbačeno kao netačno (usp. o tome *moj* članak: Problem popa Bogumila u suvremenju nauci, Slovo 9—10, 1960, str. 197). U osnovnom članku W. Swobode ima i drugih pogrešaka. Tako se Ivan *Vladimir*, zetski knez, spominje pod imenom Ivana *Vladislava*, koji je, kao car, dao Vladimira ubiti. S nedovoljnim se oprezom govori o »papi bogumilskom« i o tobožnjim starješinama bogumilskih općina, pri čem se činovi redovnika-krstjana u »crkvi bosanskoj« automatski preno-

se na čitavu sektu (autora opravdava donekle to što u takvom postupku nije osamljen!). Svakako se ne može smatrati odviše sretnom tvrdnja (str. 136) da na čelu bogumilskih »gmin (općina; J. Š.) stoja bpi (biskupi), inaczzej zwani starcami (Дѣдѣ), majacy do pomocy trzech starszych gminy (gost — stavec — strojnik; ove su tri riječi štampane ćirilicom: J. Š.)« O važnom pitanju kolijevke bogumilstva, o kojem se još uvijek raspravlja, ne kaže se u članku ništa; fundaiti se nazivaju »fundanci«; prva pojava bogumilstva u Italiji stavlja se netačno na kraj X st.; događaji u Bosni 1203 neispravno se tumače kao odricanje bana Kulina od hereze; ban Stjepan II Kotromanić naziva se Stefan *Konstromančić* (!). U članku o bogumilskoj književnosti (F. Sławski), koji je izrađen isključivo na osnovu Ju. Ivanova (Bogumilski književni legendi, 1925), nema ni riječi o rukopisima »crkve bosanske«, iako se o njima u posljednjih desetak godina dosta pisalo. Njihov iluminirani ukras, kojemu se danas u literaturi obraća pojačana pažnja, ne spominje se ni u članku o bogumilskoj umjetnosti (W. Molé), koji se ograničava na pojavu stećaka, pristajući uz mišljenje Sv. Radojčića da ona nije »isključivo patarenska.« Ne stoji tvrdnja u tom članku da su se bogumili nazivali u Bugarskoj i »Batuni« (! mjesto Babuni). Ovo je ime ograničeno samo na srpsko područje.

Jaroslav Sidak

JOACHIM KÜHL, FÖDERATIONSPLANE IM DONAURAUM UND IN OSTMITTELEUROPA. Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas, herausgegeben vom Südost-Institut München II, 1958.

U svom pregledu njemačke literature o »Mitteleuropi«, američki historičar Paul Sweet, Recent german literature on Mitteleuropa, Journal of central European Affairs III, 1943, došao je do ovih zaključaka: 1. Pod pojmom »Mitteleuropa« njemački autori shvaćaju prostor koji je tobože pod utjecajem njemačke kulture i civilizacije. Granice su postavljene veoma različito. Najšire prostranstvo, koje se u literaturi spominje, omeđeno je Rajnom, Rhonom, Poom, Dunavom, Dnjestrom i Dvinom. 2. Autori tvrde da pitanje Srednje Evrope zahtijeva federativno rješenje, ali pri tom, prema Sweetu, nisu iskreni. 3. Njemački pisci smatraju »Mitteleuro-

pu« samo njemačkim, a ne i svjetsko-političkim problemom, pa pretendiraju na njemačku hegemoniju nad tim područjem.

Nadovezujući na Sweetove zaključke, autor prikazanog rada J. Küh l upozorava na značajne promjene u prilaženju problemu Srednje Evrope nakon 1945. Pona najprije, stara »Mitteleuropa« je postala prostor između Njemačke i Rusije. U literaturi poljske, mađarske i češke emigracije, ali i u američkim, francuskim i engleskim izdanjima Srednja Evropa proteže se od Istočnog do Egejskog mora, s isključenjem Nijemaca koji su, prema blokovskoj podjeli, pripali »Zapadu«. (Tako tretira problem i poznati Journal of Central European Affairs.) Blokovska podjela dovela je i do proširenja pojma Jugoistočne Evrope (Südosteuropa) na račun Srednje Evrope, jer se na taj način lakše obuhvaćaju »sateliti« (uračunata je dakako i Jugoslavija.) Za vrijeme nacizma pojavio se pojam »Donauropa«, kojim su se Nijemci suprotstavljali sve većoj identifikaciji »velikonjemačkog« i »srednjoevropskog« shvaćanja.

Autor smatra da je interes njemačke (zapadnonjemačke) nauke i publicistike za Mitteleuropu poslije 1945 znatno popustio. Napredak t. zv. Ostforschunga (Istraživanje Istoka) u Njemačkoj svodi se većim dijelom na studij SSSR-a. Ističući potpuno nepoznavanje prilika u tom području sa strane njemačke publicistike, K. se zalaže za pažljivu analizu osnovnih problema Südosteuropa, za izobrazbu stručnjaka koji zasada nedostaju, između ostaloga i zbog metode »ideološkog« saznanja, koja se pojavila poslije 1933 — zar ta metoda nije postojala i prije? — a ponavlja se na drugi način poslije 1945.

K. daje historijat problema »Mitteleurope« s uvodom do I svjetskog rata. Najveću pažnju obraća razdoblju između dva rata, dok je ratni i poslijeratni razvoj kraće obradio, dajući neke podatke o emigrantskim željama (n. pr. Federativna dunavska monarhija Ota Habsburškog, Unija zemalja krune sv. Stjepana, Alpsko-dunavska federacija, Jadransko-egejska federacija, četnički federativni program i t. d.) Usporedbom različitih pokušaja u rješavanju problema »Mitteleurope«, K. dolazi do zaključka da je ideja federalizma odigrala važnu ulogu, što — kako on misli — u punoj mjeri vrijedi i danas.

Iako K. osuđuje blokovsko, ili, kako kaže, »ideološko« stajalište prema području Jugoistočne Evrope, ne izlazi ni sam iz

njegova okvira. (Tipičan primjer je njegova izjava o Titovu povratku u grupu zemalja pod vodstvom Moskve!) Na svaki način, K-ov rad može dobro poslužiti kao kratak pregled različitih koncepcija »Mitteleurope«.

Mirjana Gross

FRANTISEK MAINUŠ, VLNAŘSTVÍ A BAVLNÁŘSTVÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V XVII. STOLETÍ. Spisy university v Brně, sv. 66, 1960, str. 245.

Ovaj rad ide u red onih brojnih radova u suvremenoj čehoslovačkoj historiografiji kojima se želi doprinijeti osvjetljavanju ekonomsko-socijalne strukture i njoj svojstvenih fenomena u prelaznom periodu od feudalizma prema kapitalizmu. Proučavanje prijelaza od feudalizma prema kapitalizmu, kao i mnogih drugih pitanja koja su s tim povezana, čini danas gotovo centralni problem čehoslovačke historijske nauke (usp. Sbornik prací Filosofické fakulty CZ, IX, 1960).

Valja odmah istaknuti da je osnovna odlika ovog rada u tome što je gotovo u cijelosti izrađen na arhivskoj građi domaćih i stranih (austrijskih i mađarskih) arhiva. Pisac se, dakako, koristio i rezultatima literature, pri čem je, po našem sudu, izostao kritički osvrt na nju jer se iz njegova rada ne razabire što on od dosadašnjih rezultata literature prihvaća, a što zabacuje.

Autor polazi u svom izlaganju od prvih početaka proizvodnje vunjenih i pamučnih proizvoda, a zatim je prati i naučno osvjetljava na njenom dugom evolutivnom putu.

U razvitku manufaktura vunjenih i pamučnih proizvoda bilo je dužih i kraćih razdoblja kada su one više ili manje stagnirale. Međutim, proces, u koji su one ušle, nisu povremene depresije prekinule, već su ga samo od vremena na vrijeme zakočile, tako da su se te grane tekstilne proizvodnje definitivno afirmirale na široj osnovi u drugoj polovici XVIII stoljeća. Tadašnja ekonomsko-socijalna struktura, na kojoj su izrastale tekstilne manufakture, ulazila je u stadij dekompozicije, ali istodobno i u stadij progresivnog preobražaja. Za takvu, kao i za drugu proizvodnju nastajali su sve povoljniji uvjeti, a urgentne potrebe društva, realni izgledi na brzo stjecanje i bogaćenje upućivali su

imaće novca, posjednike radne snage i sirovina na podizanje manufakturna i na različite oblike ortakluka.

Novčana sredstva koja je država davala za osnivanje i razvitak manufakturna bila su značajna, ali nisu bila jedina, niti se njena pomoć ograničila samo na to. Osim države i njenih organa ulagali su svoj novac u proizvodnju vuneni i pamučnih proizvoda feudalci, novi buržoaski elementi, cehovski majstori i dr.

Organski sastav pojedinih manufakturna bio je, razumije se, različit, pa je prema tome varirala i njihova vrijednost. Šteta je što njihova vrijednost nije — u ovom radu — iznesena u realnim pokazateljima, stvarnim proporcijama i novčanim oblicima. Time bi se dobila barem približna slika o veličini imovine koja je uložena u proizvodnju vunene i pamučne robe.

Sirovinska osnova, koja je tvorila jedan od bitnih preduvjeta za razvitak tekstilne proizvodnje, nije bila suviše široka ni bogata. Iako se ta osnova tokom vremena proširivala i uvećavala, ona je ipak zaostajala za potrebama proizvodnje — potrebe su išle ispred nje. Poučno je u tom pogledu navesti autorov izvod. Naime, početkom XVIII st. bilo je u Moravskoj (bez brnskog okruga) oko 200.000 ovaca, a 1752 imala je ona (s brnskim okrugom) 720.340 komada (str. 9 i 10). Prema tome, znatno se uvećavala i količina vune, poboljšan je i njen kvalitet, jer se za čitavo XVIII st. vršila selekcija ovaca i njihova pasmina bila popunjavana i mijenjavana novim i boljim vrstama iz inozemstva. Pa ipak, broj ovaca iz 1752 odbacivao je oko 7.565 centi sirove vune, a potrebe za vunom iznosile su tada u Moravskoj oko 28.096 centi godišnje, što znači da su domaći izvori pokrivali nešto preko 1/4 potreba. Kasnije se nerazmjer između domaćih izvora i povećanih potreba robne proizvodnje još više produbio, tako da je domaća vuna pokrivala samo 1/10 stvarnih potreba. Zbog toga se ostali i to veći dio potreba pokrивao uvoznom vunom iz drugih zemalja, a ponajviše iz tadašnje Ugarske, što vrijedi također u manjoj mjeri i za kasnije nastalu proizvodnju pamučne robe, čija je domaća osnova bila nešto povoljnija.

Radnu snagu, kako nekalificiranu tako i stručnu, davao je domaći ljudski element. Mnogi zainteresirani faktori bili su angažirani na uvlačenju radnog elementa u manufakture, na prilagođivanju njegovih ruku proizvodnom procesu i na njegovu školovanju. U tu svrhu poduzimani su

odgovarajući naponi i odvajana materijalna dobra. Pozivani su i dobro nagrađivani strani stručnjaci samo da bi usavršili i podigli razinu proizvodnje. U toku se vremena mijenjao broj radnika, njihova stručna struktura, a zatim socijalni položaj i društveni značaj. Te su se promjene odvijale na crti uspona i progresivnog kretanja. Samo u Brnu bilo je u početku XIX st. zaposleno oko 11.000 radnika, koji su živjeli od rada u tekstilno-suknarskim manufakturama (str. 135). Gledano u tadašnjim proporcijama i mjereno tadašnjom mjerom, bila je to zaista velika koncentracija radne snage. Radnički element, koji bijaše u tako velikom broju koncentriran na jednom mjestu, neminovno je poticao i izazivao svojim bivstvovanjem i svojim klasnim interesima određene društvene učinke. I pored postojanja arhaičnih oblika i cehovskih elemenata proizvodni su odnosi dobivali sve više nov sadržaj. Ne mijenja ništa na stvari što su neposredni proizvođači ulazili u proces proizvodnje pod različitim uvjetima i uz različite nagrade.

Trgovinu sirovinama i gotovim proizvodima držali su u svojim rukama trgovci. Bilo je i izuzetaka; tada se često puta funkcija trgovine stjecala u rukama vlasnika manufakturna. Glavni potrošači gotovih proizvoda bijahu stanovnici tadašnjih austrijsko-čeških zemalja. Međutim, vojska je bila najveći potrošač. Velike i gotovo stalne vojne narudžbe davale su izuzetne impulse manufakturnoj proizvodnji. Izvozilo se dosta gotovih proizvoda i na strana, evropska tržišta. Rentabilnost nije izostala. Uloženi kapital u manufakture i trgovinu njenih proizvoda odbacivao je unosnu i zamašnu dobit; izlazi to iz samog porasta manufakturna i trgovine, kao i iz sve većeg prelijevanja kapitala u te grane gospodarstva.

Bilo bi veoma korisno da je u ovom radu na široj osnovi osvijetljena ekonomska politika bečkog dvora ne samo prema navedenim granama tekstilne proizvodnje, već i prema postanku i razvitku manufakturna uopće. Bilo je to u toliko potrebne što ekonomska politika dvora nije bila i s t a kroz čitavo XVIII stoljeće. Konceptije i stavovi na kojima se ona gradila zavisili su od stjecaja unutrašnjih i vanjskih prilika, a upravo se zbog toga ta politika mijenjala i pr agođavala novim odnosima, novim snagama i novim prilikama uopće, dakako, u skladu s njenim neposrednim i daljim interesima. Upozna-

vanje, dakle, ekonomske politike bečkog dvora u širim razmjerima omogućilo bi da se shvate ove ili one njegove mjere i akcije u ovoj ili onoj grani proizvodnje, ili pak u ovoj ili onoj pokrajini Habsburške monarhije. Time bi ovaj vrijedni rad dobio više na vrijednosti, a naša historiografija dobila bi jedno čvrsto uporište u izučavanju istih i srodnih ekonomskodruštvenih pojava.

Ivan Erceg

JOSIP L U E T I C, POMORSKI MUZEJ JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U DUBROVNIKU.

Pod tim naslovom izdala je JAZU u Zagrebu 1961. historijat postanka spomenutog muzeja. Ovdje bih htio kazati nekoliko misli u vezi s ovim pitanjem.

Karakteristično je da praktični Dubrovčani, kolikogod su imali jako pomorstvo, koje je bilo i glavna osnova njihova blagostanja, nisu imali smisla za takve »mrtve« ustanove kao što je morskog muzej. Prvi je razlog u tome što dubrovačka vlastela nisu bila pomorci; zbog toga su u književnosti malo i slavljani mornari i pomorci jer su vlastela bila osjetljiva pa se svaka pohvala mornarima mogla shvatiti kao pokuda vlasteoskog držanja. Kolikogod su vlastela bila trgovci, ona nisu bila pomorci, iako su za njih čuvani položaji kao zapovjednik broda i škrivan, jer po njihovim vlastitim odredbama »škrivan«, pisar na brodu, koji je morao bilježiti ukrcavanje i iskrcavanje tereta, imao je biti vlastelin. Oni ovo nisu ni sami poštovali jer na brodove nisu dolazili, pošto je služba teška na moru gdje se jede kruh sa sedam kora i nikad se ne može mirno počinuti.

Sve nam to tumači, zašto pomorski Dubrovnik nije bio na visini drugih civiliziranih naroda. Trebalo je za muzej i trošiti, što oni nisu htjeli. Naprotiv, sigurno je istina da su kapetani pučani imali uspomena, trofeja i zapisa sa svojih putovanja, ali je to ostalo po privatnim kućama. Isto kao i različite zavjetne i druge slike. Iako je bilo mnogo takvih i sličnih uspomena, nije bilo pomorskog muzeja.

Prema svom historijatu, dubrovački »Pomorski muzej« osnovan je 1872. te je bio vrlo skroman. Od 2. II do 15. III 1941. održana je »Izložba dubrovačkog pomorstva kroz vjekove«, što je poslužilo da se izložba pretvori u Pomorski muzej. Inicijativom

Jadranskog instituta JAZU u Zagrebu, i to nastojanjem njegova tadašnjeg direktora B. Stullija, osnovana je 1949. samostalna pomorsko-povijesna i muzejskounačna ustanova – Pomorski muzej JAZU.

Ipak, Pomorski muzej prikazuje razvatak pomorstva uopće, pa i onoga dubrovačkog napose, samo što je ovo drugo dosta skromno. Najstariji je prikaz dubrovačke luke oko 1500. Tu su izloženi štampani i originalni radovi kapetana N. Sagrojevića i učenjaka i književnika N. Nalješkovića, zatim je tu nešto kartografskog materijala iz XVII i XVIII stoljeća. Akvarel Dubrovnika je povećana kopija originala XVIII st. iz Drž. arhiva u Dubrovniku; upoznaje nas s arhitektonikom grada i pomorskom atmosferom dubrovačke luke, u kojoj se vide različiti tipovi lađa i lanci za zatvaranje luke.

Pored toga, Muzej ima originalnih brodskih dokumenata. Svaki je dubrovački brod morao imati: dozvolu svoje vlade za »lovidbu, turski ferman, dubrovački zdravstveni list i štampani Pomorski pravilnik Dubrovačke republike iz 1784. koji je ozaakonjen 1745.

Život pomoraca na jedrenjacima XVI—XVIII st. i početkom XIX st. prikazan je originalnim predmetima s dubrovačkih brodova: oružjem, nautičkim instrumentima, brodskim zastavama itd.

Osim toga, u Pomorskom muzeju je prikazano i parobrodarstvo od 1880 dalje.

Ovaj Muzej ima svoju stručnu knjižnicu i arhiv koji je nastao prikupljanjem od različitih pomorskih društava, ustanova i pojedinaca iz XVIII, XIX i XX stoljeća. Razumije se da su ovo izvori za dopunu historijata našeg pomorstva, koje je toliko bogato događajima i toliko slabo poznato.

Pomorski muzej u Dubrovniku smješten je u lučkoj tvrđavi sv. Ivana koja je današnji izgled dobila u XV—XVI stoljeću.

Čitav opis Pomorskog muzeja (str. 5—13) preveden je na engleski i, što je najvažnije, opskrbljen je lijepim reprodukcijama od slike zgrade samog Muzeja (izvana) preko najznačajnijih esponata do nedavnih događaja iz 1942, svega 29 slika.

Muzej izdaje i svoju publikaciju što spominjem na drugom mjestu.

Hrvati kao pomorski narod pokazali su u prošlosti svojim zalaganjem koliko mali narod može učiniti na tom polju, iako je slika koju dobivamo preko pomorskih muzeja mnogo bljeđa. Današnji razvoj jugoslavenskog pomorstva je kudikamo jači,

pa moramo brižno čuvati i sakupljati sve ono da nam se u budućnosti ne dogodi kao s prošlošću, da je možemo rekonstruirati vrlo bližedo. Danas to zavisi o nama, pa ne smijemo zatajiti.

Jakša Ravlić

UZ KNJIGU DRAGE LJUBIBRATIĆA O GAVRILU PRINCIPU

U raspravi: »Nepoznati Augustin Ujević« (Književnik, 1960, br. 18) Miroslav Vauptić se osvrnuo uzgred na dvije novije studije koje se bave omladinskim pokretom u godinama pred Prvi svjetski rat, tj. na monografiju Drage Ljubibratića: »Gavrilo Princip« (Nolit, 1959) i na moju studiju »Mlada Hrvatska uoči Prvog svjetskog rata« koja je izašla u Historijskom zborniku XI—XII, 1958-59. Uočivši neke podudarnosti među njima, on je izveo zaključak da se podudarnosti mogu objasniti time što je Ljubibratiću kao i svakom drugom mogla biti pri ruci neobjavljena disertacija dra Vice Zaninovića o Cesarcu, u kojoj su prvi put objavljeni neki dokumenti koje koristi Zaninović, a i Ljubibratić za ove rasprave« (str. 697).

Međutim, očito je da se ne radi samo o podudarnostima.

Spomenuta disertacija, koja je kao rukopis predana 1955, u smislu zakonskih odredaba o doktoratima, dostavljena je 1956. nekim ustanovama u Zagrebu i izvan Zagreba na eventualni uvid zainteresiranim osobama. U njoj je pojava individualnog terora u krugu omladine posvećen jedan odjeljak u koji je uklopljen i ovaj pasus:

»Atentat Bogdana Žerajića (15. VI 1910) u Sarajevu predstavljao je nov put u prosvjedovanju protiv predstavnika tuđinske vlasti. U oktobru 1911. odigrao se atentat u austrijskom parlamentu: radnik Nikola Njegoš Vavrak u pucao je u ministarske klupe i ranio ministra Hohenburgera⁷⁶; tim povodom je »Slobodna riječ« pisala da, istina, »socijalna demokracija nema s atentatima nikakve veze«, ali da taj čin predstavlja »jedno skroz ljudsko djelo, jedan ljudski prosvjed protiv nepravde i zla⁷⁷«.

Kao što se iz citata može razabrati, u Bilješkama sam ukazao na izvor ovih podataka, pa sam, pored ostaloga, upozorio na članak »Slobodne riječi« koji je štampan pod naslovom »Atentat i socijalna demokracija« (1912, br. 233).

Ovaj pasus, s malim izmjenama, ponovio sam u raspravi »Mlada Hrvatska« (str. 87—88).

Međutim, na gotovo iste rečenice i isti red izlaganja našiao sam u monografiji Drage Ljubibratića, a bez navođenja ikakva izvora (str. 93):

»Atentat radnika Nikole Njeguša-Vavraka, koji u oktobru puca u austrijskom parlamentu u Beču u ministarske klupe i ranjava ministra Hohenburgera, iako nije potekao iz redova omladine, ipak je u njoj raspirio žar koji je tinjao od Žerajićevog atentata. Socijaldemokratska »Slobodna riječ« u Zagrebu pisala je da socijalna demokracija nema s Njeguševim atentatom nikakve veze, ali da njegov čin predstavlja »jedno skroz ljudsko djelo, jedan ljudski prosvjed protiv nepravde i zla«.

Upozorio sam, ovdje na jedno mjesto koje gotovo podjednako glasi u Ljubibratiću i mojem pisu. Otkuda toliko podudarnosti? I da li se radi samo o podudarnosti?

Doista je neobičan gotovo isti splet činjenica koje ovdje slijede jedna za drugom; u sklopu tih okolnosti od značenja je istaći da je Ljubibratić, između ostaloga, naveo dio rečenice iz članka objavljenog u »Slobodnoj riječi«. Citirano mjesto mogao je naći jedino ili u mojem radu ili u listu. Međutim, on je potpuno prešutio izvor od kojega je polazio. Napominjem da je Ljubibratić na kraju knjige dao obilniju bibliografiju, ali se nigdje ne poziva na »Slobodnu riječ«, kojom se, očito, nije bavio.

Upadaju u oči također velike bliskosti u prikazu napredne omladine i njezina djelovanja u godinama 1911—1912; podudarnost je naročito došla do izražaja u periodizaciji pokreta, mada ta periodizacija u mnogome ima nov vid.

Knjiga Drag. Ljubibratića izašla je u vrijeme dok sam u reviziji obavljao korekture svoga rada. Kada sam pročitao njegovu monografiju, bio sam iznenađen činjenicama koje sam iznio, pa sam između ostalih, odmah upozorio dra J. Šidaka, urednika »Historijskog zbornika«. Domalo sam se također obratio autoru knjige o Gavrilu Principu i zamolio ga u pismu da mi odgovori, »kakav je bio njegov odnos prema mojoj disertaciji koja mu je, očito, bila poznata«. Međutim, Ljubibratić mi je saopćio: »Na žalost nisam znao ni za disertaciju ni za studiju u Historijskom

zborniku, jer bih (ih) inače svakako potražio, kad sam prikupljao literaturu za svoju knjigu, označenu na njenom kraju.«

Ako je tako, kako objasniti takve podudarnosti ili čak istovjetnosti u tekstu?

Vice Zaninović

UZ DVIJE NESTRUČNE RECENZIJE*

U »Historijskom zborniku« IX, str. 267, i X, str. 262, piše Jakša Ravlić recenzije izdanja Muzeja grada Splita. U obim recenzijama, tiskanim u jednom naučnom historijskom časopisu, iznenađuje recenzentova površnost i netočnost podataka, što dovodi čitaoca u zabludu.

Pišući osvrt na moju radnju: »Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija«, autor recenzije u samih nekoliko redaka donosi slijedeće netočnosti: 1) Recenzent piše da se mapa sastojala od »dva sveska foglio formata različite veličine«, dok u radnji piše (bez obzira na nelogičnost takvog navoda) »dva sašivena sveska formata foglia (44/28,5 cm) i manja foglia volante iz nekog albuma za skice (22/28,5)«. 2) Recenzent veli: »Mape su po, mišljenju Kečkemeta, neke bolje neke gore«, što ja ne mislim niti velim, već iz jednostavnog razloga, što crteže tretiram kao jednu mapu, a od sama dva sveska ne mogu biti neki gori, a neki bolji. 3) Dalje recenzent: »a najtočnije su i najljepše (mape) one s Hvara«. Ja pak velim nešto sasvim drugo, t. j.: »Santinijevi crteži Hvara, najtačniji su i najljepši pogledi na Hvar u prošlosti. Poznati Camuccijev crtež iz prethodnog stoljeća nije ni približno tako vjerna«. 4) Dalje iznosi recenzent navodno moje mišljenje: »Iako svi crteži nisu točni, a možda ni ljepi...« Ja pak pišem da su Santinijeve vedute »pažljivo i tačno risane, mnogo tačnije nego sve ostale njihove vedute prije i poslije toga vremena«; dalje: »Ne smije se mimoići ni umjetničku vrijednost tih crteža, kojom se oni izdižu nad sve ostale vedute naših gradova...«, ili: »Santini neobično pedantno i tačno prikazuje historijske događaje« itd. Sve te netočnosti iznesene su u recenziji koja zaprema samih sedam rečenica.

* *Bilješka redakcije.* Budući da je ovaj dopis primljen tek na kraju 1960 (datiran je 26. XII), nije mogao biti uvršten u posljednji svezak HZ XIII, 1960. J. Sidak.

U istoj recenziji izdanja Muzeja grada Splita prikazuje Jakša Ravlić i I. knjigu moje »Bibliografije o Splitu«. Sam navodi moje upozorenje iz predgovora, da je Bibliografija sastavljena prvenstveno za potrebe Muzeja grada Splita i »da se pri tom nije moglo donijeti sve, jer su sve bibliografije svijeta nepotpune, pa je isti slučaj i s ovom. Kečkemet je, kako kaže, nastojao zabilježiti, svu važniju naučnu literaturu...« I recenzent zaključuje: »Smatram, da bi svaki naš veći grad, svaka veća ekonomsko-politička jedinica morala poraditi na tome, da dobije jednu veću, ili nekoliko manjih takvih bibliografija. Zbog toga želim, da Muzej grada Splita izda što prije nastavak ove knjige.«

Kad je Muzej grada Splita objavio drugu knjigu moje Bibliografije o Splitu, Jakša Ravlić u recenziji o njoj, u »Historijskom zborniku« X, ponovo ističe da svaka bibliografija mora imati svojih propusta, ali će ona biti vrijedna »ako je u njoj sve ono što je važnije, karakterističnije za dotični objekt«. Međutim — nastavlja dalje recenzent — »ova bibliografija ima takvih mana, kojih ne bi smjela imati«. I završava: »Zbog toga žalim, što je ova, tako potrebna bibliografija za Split toliko obećavala, a ovako stavila u sumnju svoj opstanak.«

Koje su presudne greške ove bibliografije, zbog kojih je recenzent tako naglo promijenio mišljenje? Sve se odnosi na predratne radove samog recenzenta, ali u toj osobnoj povrijeđenosti — koja ne može niti smije biti mjerilo za stručnu recenziju — recenzent je bio, nažalost jednako, nedosljedan i površan kao u prošloj recenziji. Prva presudna moja greška je lijedeća: Recenzent veli da je on sva djela splitskog pjesnika Ante Cetineo prikazao u »Jadranskoj straži«, gdje je odštampan i velik broj njegovih pjesama, a ja sam donio samo njegov prikaz jedne Cetineove knjige. Iz toga recenzent zaključuje da ja nisam jedan isti časopis temeljito pregledao i književni historičar treba da »od početka sve sam traži«. Recenzent, međutim, nije primijetio da njegov navedeni prikaz Cetineove knjige nije iz »Jadranske straže«, već iz zagrebačkih »Novosti«. Ja sam sakupljajući materijal za bibliografiju registrirao i Ravličeve prikaze u »Jadranskoj straži«, ali kada je iz raznih, uglavnom ekonomskih razloga, trebalo načiniti selekciju i sakupljenih oko 10.000 radova svesti na oko 7.000, koliko je ušlo u Bibliografiju, izostavio sam dosljedno i svi-

jesno Ravličeve prikaze Cetineovih djela u »Jadranskoj straži«. Može se, dakle, kritizirati moj kriterij odabiranja, u čemu sam mogao i griješiti, jer on nema u nauci fiksnih pravila. Ja sam izostavio te osvrt, jer su tiskani u prilogu lista, uz razne sitne vijesti, uglavnom turističkog, društvenog i sportskog karaktera i među oglasima, jer su relativno vrlo kratki i bez bitnih podataka, a vjerojatno ni sam autor nije mnogo držao do njih, jer je neke potpisao samo inicijalima. Što je i veliki broj Cetineovih pjesama štampan u tim godištima »Jadranske straže«, kojoj je Ravlič bio urednik, to mene u ovom slučaju uopće ne zanima, jer sam objavio bibliografiju radova o Splitu i Splićanima, a ne bibliografiju Cetineovih pjesama. Jednako je nestručan prigovor recenzenta: »Još je gore s nekim drugim mojim prikazima naših književnika (Kaleb, Nazor, Simunović, Delorko). Ne radi se tu o onome tko je pisao, nego o onome o kome se pisalo...« Baš zato što se tu ne radi o tome tko je pisao, nisam uopće uzeo u obzir u bibliografiji radove o Kalebu, Nazoru i Simunoviću, jer ih, prema principima kojima sam se služio, nisam smatrao Splićanima. Prikaz o Delorku u »Jadranskoj straži« nisam uzeo u obzir iz prij e navedenih razloga.

I konačno, recenzent iznosi kao »najveću ranu ove bibliografije«, što u njoj »ima i loše dešifriranih potpisa, kao onaj pod brojem 2564«. Istaknuo bih da je to ujedno i najveća rana principa ove recenzije. Ako se pretpostavi da ima loše dešifriranih potpisa, onda ih treba citirati barem dva, a ne samo jedan, jer je u tom slučaju jedini ispravni zaključak, da ima jedan loše dešifrirani potpis, a ne da ih ima. Osim toga inicijala (J. R., što sam pogrešno dešifrirao kao Jakša Ravlič) ima u Bibliografiji zacijelo još koji netočno dešifrirani inicijal ili pseudonim. Međutim, ne postoji nikakav naučni princip kako se dešifriraju potpisi, već se onaj koji radi na sličnim bibliografijama mora osloniti na izjave kompetentnijih suvremenika (kako radi i Leksikografski zavod, na pr.), koje se ne mogu uvijek provjeriti. Ja sam se obratio možda stotini ljudi da dešifriram nekoliko stotina inicijala, kratice i pseudonima, kojima je obilovala naša publicistika, i unaprijed sam bio uvjeren da će se potkrasti i koja netočnost. Nakon objavljivanja Bibliografije obratio mi se znatan broj naučnih radnika i pomogao mi da

dešifriram ili korigiram ili pak popravim neke navedene podatke, što ću učiniti u jednom dodatnom izdanju. Jedan pogrešno pročitani inicijal nije, međutim, razlog da se nekom djelu, kojim se naučni radnici već godinama obilato služe, a koje je u Muzeju grada Splita gotovo svakodnevno u upotrebi, oduzme svaka vrijednost.

Ja bih mogao recenzentu nabrojiti mnogo više svojih propusta, koje sam sâm ili uz prijateljsku pomoć drugih, naknadno ustanovio, ali toga sam bio svjestan i unaprijed, sakupivši bibliografiju jednog grada od preko sedam tisuća radova u relativno kratkom vremenu od nekoliko godina. Da je taj posao radila čitava ekipa ljudi i kroz mnogo duže vrijeme, sigurno je da bi djelo bilo mnogo potpunije, ali se u bližoj budućnosti ne bi njime mogao nitko koristiti. A poznato je da »bis dat qui cito dat«.

»Čemu onda takve bibliografije? Kome one služe? Neka mi oprost i sastavljač, ali odgovor smije biti samo: n i k o m e !« — zaključuje recenzent.

Iskreno mislim da je istina ako kažem da nisam iz osobne povrijeđenosti reagirao na recenzije g. Jakše Ravliča. Mislim da ovim trebam opravdati novac i trud što je jedna muzejska ustanova uložila u njoj tako potrebno djelo i da treba da kritiziram naučnost i neprincipijelnost spomenutih recenzija u jednoj od rijetkih naših historijskih naučnih publikacija. Mislim da za njih mogu parafrazirati recenzentove riječi: Čemu onda takve recenzije? Kome one služe? Neka mi oprost i sastavljač, ali odgovor smije biti samo: n i k o m e !

Duško Kečkemet

UZ NAPADAJ G. DUSKA KEČKEMETA

Moram priznati da imam manu da radije hvalim neki rad jer znam koliko truda stoji pojedince dok nešto napišu. Pojava znanstvenih radova veseli me to više što nemamo obrađeno mnogo toga, pa me svaki prilog nauči raduje. Osobito volim bibliografije (koje sam i sâm radio) jer znam da i nepotpune (redovito su one takve!) mogu uštedjeti drugima mnogo vremena i truda. Zbog toga sam radosno i dočekao »Bibliografiju o Splitu« I (Izdavač Muzeja grada Splita VI, 1955) g. Duška Kečkemeta, pa sam pohvalio i Bibliografiju i sastavljača (Historijski zbornik IX, 1956, str. 269). Kad je izišla »Biblio-

grafija o Splitu« II (1956, v. HZ, X, 1957, str. 262) bio sam isto tako raspoložen da istaknem njezinu vrijednost. Međutim, naišao sam na neoliko nedostataka i o Splitsanima i o nesplicanima. Da g. Kečkemet nije izdvajao pojedine književnike Splitsane, ne bi se ni ovdje osjećao nedostatak, ali kad ih je počeo odvajati, onda se moralo pripaziti. Tako je sastavljač odvojio Antu Cetinea s nepotpunom bibliografijom (bez obzira tko je i što je kazao!), pa sam zbog toga napisao »da će onaj koji bude želio proučavati A. Cetinea, biti zaveden u bludnju, ako se bude držao ove bibliografije, jer će misliti da su neki časopisi pregledani, što oni u stvari nisu«. Problem je jasan, pa sam zbog toga i kazao da takva bibliografija neće moći po-

služiti *nikome!* U svom odgovoru na »nestručne recenzije« g. D. Kečkemet to ne spominje, a tu je temeljno pitanje, jer ni za kakvu historiju nije važno da li su neki radovi opsežni ili drugi kraći. Uvijek se radilo samo o tome što je kazano, pa se zna da i u najkraćim recenzijama može biti nešto važno spomenuto i samo jednom riječi ili kraćim izrazom natuknuto. Nije ni važno mjesto gdje su one tiskane!

Bibliograf — g. Kečkemetu, govorim sa svim *stručno!* — nije pozvan da *ocjenjuje*, već da *registrira!* Prema tome govorio sam načelno i kod toga ostajem! Zato, da se ne radi o naučnom časopisu kao što je Historijski zbornik, kome sam usto jedan od urednika, ne bih ni ulazio u ovakav razgovor.

Jakša Ravlić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV SIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV SIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB